

Частина перша

1

«Вона не завдасть жодного клопоту, просто стоятиме і залюбки все роздивлятиметься».

Сусідка, у котрої мама залишала доньку, спершу не вірила цьому. Але так і було. Однорічна дівчинка стояла в кухні й розглядала все по черзі: стіл із чотирма стільцями, сервант, плитку з пательнями і черпаками, мийку, над якою почепили дзеркало, і разом умивальник, вікно, завіси і наостанок лампу, що висіла на стелі. Потім маленька ступила кілька кроків і зупинилася біля відчинених дверей до спальні, де теж усе порозглядала: ліжко, тумбочку, шафу, комод, вікно, завіси і знову наостанок лампу. Вона дивилася зацікавлено попри те, що сусідчине помешкання було так само сплановане і майже так само вмебльоване, як і квартира батьків дівчинки. Вирішивши, що тепер маленька мовчазна дитина побачила все у двокімнатній квартирі — з туалетом на сходовій клітці, — що там можна було побачити, сусідка допомогла їй вилізти на стілець біля вікна.

Це був бідний район, і за кожним високим будинком ховалося вузьке подвір'я й ще один будиночок. Вузькі вулички заповнили люди з численних

будинків, трамвай, візки, з яких продавали картоплю, овочі та фрукти, чоловіки і жінки, що торгували з лотків на животах усяким дріб'язком, цигарками та сірниками, хлопчаки, які продавали газети, й жінки, які продавали себе. На кожному розі вулиці стояли чоловіки і чекали вдалої нагоди — будь-якої нагоди. Раз на десять хвилин пара коней тягла колією вагон, і маленька дівчинка плескала в долоньки.

Навіть подорослішавши, дівчинка любила стояти й дивитися. Не те що б ходіння завдавало їй клопоту — вона рухалася жваво і впевнено, але хотіла спостерігати й розуміти, що відбувалося навкруги. Її батьки майже не розмовляли одне з одним і з нею теж. Усіма вивченими словами й поняттями дівчинка завдячувала сусідці. Жінка залюбки багатослівно базікала, після падіння більше не могла працювати і часто заміняла дитині матір. Виходячи з дівчинкою з будинку, вона могла пересуватися тільки повільно і мусила весь час зупинятися. Однак жінка теревенила про все, що можна було побачити, пояснювала, оцінювала, повчала, а дівчинка не могла наслухатися, тож повільний темп і постійні зупинки влаштовували її.

Сусідка вважала, що дівчинці слід більше гратися з іншими дітьми. Проте у темних дворах і на сходових клітках життя було суворим: той, хто хотів відстояти власні права, мусив битися, а хто не бився, тим попихатимуть. Дитячі ігри радше нагадували підготовку до боротьби за існування, аніж розваги. Дівчинка не була боязкою чи слабкою. Їй просто не подобалися ці ігри.

Читати і писати вона навчилася ще до школи. Спершу сусідка не хотіла вчити цього дитину, щоб потім

вона не нудьгувала в школі. Але згодом здалася їй навчила, і дівчинка читала все, що могла у неї знайти — «Казки братів Грім», «150 моральних оповідок» Гоффманна¹, «Долю ляльки Вундергольд»² і «Нечупару Петрика»³. Довгий час вона читала навстоячки, обіпершись на сервант або підвіконня.

У школі дівчинці було б нудно, навіть якби вона не вмiла читати і писати. Учитель вдовбував у голови сорока школяркам літеру за літерою, і весь час проказувати за ним і повторювати, записувати і переписувати було страшенно нудно. Однак дівчинка завзято вчилася рахувати, щоб перевіряти крамарів, вона залюбки співала, а на уроках краєзнавства вчитель влаштовував для дітей екскурсії, тож незабаром дівчинка познайомилася з Бреслау, із містом та його околицями.

2

Якось вона дізналася, що росте в бідності. Те, що школа — нова будівля з червоної цегли з жовтими карнизами та пілястрами з піщанику — була гарнішою за інші будинки в районі, ще не означало, що сусідні хати були вбогими. Школа була школою. Але побачивши статечні багатоповерхівки на широких вулицях, вілли з садками, розкішні громадські споруди, просторі площі та парки й відчувши, що на берегах і мостах дихається вільніше, дівчинка збагнула, що в її районі живуть бідняки, а вона — одна з них.

---

¹ Франц Гоффманн — німецький дитячий письменник та продавець книжок. — *Тут і далі примітки перекладача.*

² Книжка дитячої письменниці та перекладачки Антонії фон Космар.

³ Книжка дитячого письменника, лікаря та психіатра Генріха Гофмана.

Її батько був вантажником, і коли не мав у порту роботи, просто сидів удома. Мати була прачкою, забирала прання у щасливіших людей, несла його, зав'язавши у вузол, додому на голові, а потім, виправши, попросувавши і загорнувши в простирадло, так само на голові несла назад. Вона працювала через день, але заробляла небагато.

Одного разу батько, коли він без сну і відпочинку кілька днів підряд вантажив вугілля, захворів. У нього боліла голова, його нудило, почалася гарячка — мати збивала жар, кладучи мокрий рушник йому на чоло і литки. Злякавшись червоного висипу на чоловікових животі та плечах і викликавши лікаря, вона вже теж страждала від запаморочення й високої температури. Лікар діагностував у них висипний тиф і поклав обох до шпиталю. Прощання з дівчинкою було коротким.

Більше вона ніколи не бачила своїх батьків. Відвідувати їх у шпиталі було заборонено, щоб не заразитися. Від сусідки, котра забрала дівчинку до себе, малá чула, що батьки незабаром повернуться, аж поки за тиждень не помер батько, а за десять днів — мати. Дівчинка залюбки залишилася б у сусідки, і та радо її залишила б, але батькова мати вирішила забрати онуку до себе в Померанію.

Уже протягом тих днів, коли бабуся клопоталася з похоронами, впорядковувала хатні справи і залагоджувала з вибуттям дівчинки зі школи, між ними не стало порозуміння. Жінка не змогла змиритися зі шлюбом свого сина. Вона неабияк пишалася власним німецьким походженням і не прийняла Ольгу Новак (навіть попри те, що та вільно розмовляла німецькою) як синову дружину. Коли батьки назвали дівчинку на

честь матері, бабуся теж була проти. Опинившись під її опікою, дівчинка мусила отримати німецьке ім'я замість свого колишнього слов'янського.

Але Ольга не погоджувалася взяти запропоновані бабцею імена. Коли та намагалася пояснити їй недоліки слов'янського й переваги німецького імені, дівчинка здивовано витріщалася на неї. Жінка запропонувала онучці обрати собі якесь німецьке ім'я з тих, що їй самій подобалися, від Едельграуд до Гільдегард, але дівчинка відмовилася вирішувати на користь якогось із них. А коли бабця постановила, що покладе цьому край і тепер дівчинку зватимуть Хельга, майже так само, як Ольга, дитина схрестила руки, більше не озивалася і не реагувала, коли до неї зверталися на нове ім'я. Це тривало цілу дорогу протягом від Бреслау до Померанії та ще кілька перших днів після приїзду. Потім бабця здалася, але відтоді Ольга стала для неї впертим, невихованим, невдячним дівчиськом.

Для Ольги все тут було чужим: після великого міста — маленьке село й розлогі поля, після жіночої школи з багатьма класами — школа, де хлопчики вчилися з дівчатками в одному кабінеті, після жвавої Сілезії — спокійна Померанія, після сердечної сусідки — відразлива бабця, після свободи з книжкою — праця на полі й у садку. Вона змирилася з цим, як робили бідні діти з самого малечку. Але Ольга хотіла більшого, ніж інші дітлахи — більше вчитися, більше знати, більше вміти. У бабусі не було ні книжок, ні піаніно, тож дівчинка не давала спокою вчителеві, поки той не приніс їй книжки з власної бібліотеки, й органістові, поки той не навчив її грати на органі та не дозволив репетирувати. Коли на підготовчих до конфірмації

заняттях священник зневажливо відгукнувся про життєпис Ісуса, складений Давидом Фрідріхом Штраусом¹, Ольга змусила його позичити їй книжку.

Їй було самотньо. У селі гралися менше, ніж у місті, бо діти мушили працювати. А коли ігри починалися, вони були не менш жорстокими, і Ольга досить розумно вміла постояти за себе. Утім, тут вона не була по-справжньому своєю. Дівчинка шукала ще когось, хто теж не був тут своїм. Аж поки нарешті не знайшла. Він також був інший. Із самого початку.

3

Він ще не дуже добре міг стояти, а вже хотів бігати. Хо́да крок за кроком здавалася йому недостатньо швидкою, тож він піднімав одну ногу раніше, ніж ставив другу, і тому падав. Підводився, робив крок, потім ще один і знову виявляв, що рухається занадто повільно, знову забирав із землі ступню раніше, ніж опускав другу, і знову падав. Підводився, падав, підводився — нетерпляче й невтомно йшов далі. Він не хоче ходити, він хоче бігати, думала його мати, спостерігаючи за дитиною і хитаючи головою.

Вивчивши, що нога може відриватися від підлоги лише тоді, коли там стоятиме друга, він однаково не хотів ходити. Дріботів маленькими моторними кроками, а коли батьки вдягали на нього збрую і вели на повідці, згідно з тодішньою модою, їм самим робилося смішно, бо хлопчик на прогулянці трюхикав, як невеличкий поні. Водночас їм було трохи ніяково, адже інші діти краще бігали у збруї.

---

¹ Німецький теолог, філософ, історик і публіцист.

У три роки він побіг. Бігав просторим будинком із трьома поверхами та двома горищами, довжелезними коридорами, угору та вниз сходами, кімнатами, що вели одна до одної, терасами до парку, на поля й до лісу. Ставши школярем, він бігав до школи. Не тому, що, встаючи вранці, барився, а чистячи зуби, довго колупався й інакше запізнився б на уроки. Просто бігати йому подобалося більше, ніж ходити.

Спершу інші діти теж бігали з ним. Його батько був найзаможнішим у селі, забезпечував багато родин у своєму маєтку платнею і хлібом, вирішував суперечки, піклувався про церкву та школу і пересвідчувався, що чоловіки правильно голосуватимуть. Це змушувало інших дітлахів поважати його сина і наслідувати його, аж поки повага, яку виказував до нього вчитель, та геть інакші манери, мова й одяг не відмежували хлопчика від решти. Можливо, діти радо б стали його почтом, якби він захотів бути їхнім ватажком. Але це його не цікавило — не через зверхність, а через норовливість. Нехай інші бавляться у свої ігри, а він гратиметься у власні. Інші діти не були йому потрібні. А надто, коли він бігав.

Коли йому виповнилося сім, батьки подарували йому песика. Захоплюючись Англією і поважаючи Вікторію¹, вдову кайзера Фрідріха, вони обрали бордер-коллі, англійську пастушачу собаку, що мала супроводжувати й охороняти їхнього любителя побігати. Пес так і робив — завжди біг попереду, часто озираючись назад і чудово відчуючи, куди хоче бігти хлопчик.

---

¹ Вікторія Саксен-Кобург-Готська — британська принцеса, друга німецька імператриця.

Вони гасали путівцями і польовими межами, манівцями і лісовими просіками, часто бігали по пересіченій місцевості й займалися кросом. Син любив широке поле і негустий ліс, але там, де колосилася висока пшениця, він біг просто серед колосся, яке хотів відчувати голими руками й ногами; а ще мчав підліском, аби той дряпав і колов незваного гостя і щоб можна було вириватися, коли той захоче його зупинити. Якщо бобер зводив греблю і перетворював струмок на загату, хлопчик біг через загату. Ніщо не мало його зупинити, ніщо.

Він знав, коли на залізничну станцію приїжджає поїзд і коли він покидає її, біг на вокзал і мчав уперед разом із потягом, аж поки його не обганяв останній вагон. Дорослішаючи, він із кожним роком міг довше бігти разом із поїздом, але його цікавило не це. Потяг допомагав йому дістатися до точки, де вже не вдавалося швидше дихати і серце билосся на межі своїх можливостей. Хлопець міг досягнути її й самотужки, але з поїздом йому подобалося більше. Він чув своє важке дихання і відчував гупання власного серця. Чув, як відлунюють від землі удари ніг, рівномірні, впевнені, легкі; і в кожному ударі ховалася піднята нога, а в кожному підйомі — політ над землею. Часом йому здавалося, наче він летить.

4

Батьки охрестили його Гербертом, тому що батько, солдат до глибини душі, після битви під Гравелотом¹ отримав Залізний Хрест і мріяв мати сина Герберта,

---

¹ Одна з найвизначніших битв франко-пруської війни. Закінчилася перемогою прусської армії.